

Милош Миленковић

*Одељење за етнологију и антропологију,
Филозофски факултет, Универзитет у Београду,
milmil@f.bg.ac.rs*

„Наслеђе за мир и развој“ – прилика коју не треба пропустити*

Апстракт: Употреба заштите културног наслеђа у програмима пост-конфликтне стабилизације и развоја доминантан је приступ међународне заједнице основној тематици наших истраживања и наставе. Уместо да јој се противимо, било с антиреалистичких било с националистичких позиција, можемо да је препознамо, применимо и употребимо за поправљање положаја друштвено-хуманистичких наука у нашој држави и друштву. Наше стандардне теоријске анализе инструментализације наслеђа, које демаскирају његов конструисани карактер и политичке функције, иритирају па и вређају готово све заинтересоване стране осим нас самих. Јавност перципира наслеђе – срж колективног идентитета, као реално, дато, затечено, попут природног окружења. Уколико желимо да остваримо циљеве антропологије, и шире, друштвено-хуманистичких наука, време је да се помиримо са самом парадигмом помирења и да престанемо да производимо теорију која је контраиндикована циљевима дисциплине. Зато што су циљеви антропологије већ уграђени у употребу етнологије и заштите културног наслеђа од стране међународне заједнице (само ми то споро или никако да препознамо).

Кључне речи: културно наслеђе, мир и помирење, антиреализам, национализам, друштвено-хуманистичке науке – друштвени утицај

У овом излагању ћу заступати тезу да објективно понижавајући положај друштвено-хуманистичких наука у Републици Србији не мора бити поправљан нити теоријским анти-реалистичким ексклузивизмом, нити с на-

---

* Излагање припремљено за међународну научну конференцију „Савремена српска фолклористика 11“, Тршић 2021. Рад је настао у оквиру Програма истраживања за 2021. годину који Министарство просвете, науке и технолошког развоја реализује на Филозофском факултету Универзитета у Београду и пројекта „Семинар нематеријалног културног наслеђа“ Министарства културе и информисања Републике Србије на истом факултету.

ционалистичких позиција, како је уобичајено током последњих неколико деценија. На располагању нам је и трећи пут, укључивање у међународне процесе постконфликтне стабилизације, у којима се основна заједничка тема истраживања идентитетских наука – културно наслеђе – третира као инструмент од прворазредног значаја. Разматрање како можемо да допринесемо великом мирнодопском пројекту постконфликтне стабилизације, применом постојећих знања и новим истраживањима, може да нам помогне да разумемо и како да демонстрирамо смисао постојања и разлоге за опстанак нашег научног поља у ширем смислу, односно идентитетских наука у ужем смислу, без отуђивања самих носилаца наслеђа, међународне академске заједнице или доносилаца политичких одлука, конструктивно и продуктивно.

Наслеђе је данас између две ватре – с једне стране је основни инструмент политике идентитета, а с друге стране, мета жустрих академских оспоравања. Етнопрофитери као да поново ударају у ратне бубњеве палицом сачињеном у највећој мери од нематеријалног културног наслеђа, док академска заједница оштро одговара, указујући на заштиту наслеђа као на масовну злоупотребу међународних механизма у сврху управо супротну оној којој су поменуте Конвенције требало да послуже. Глобална злоупотреба ауторитета Унеска или Савета Европе, на коју су антрополози и сродни критички истраживачи наслеђа указивали пре више од деценије, зацвала је и на наша врата. Да ли су придруживање злоупотреби или гађење над кичом једине опције које имамо на располагању?

Нематеријално културно наслеђе у функцији пост-конфликтне стабилизације

Нематеријално културно наслеђе (НКН), дефинисано истоименом Конвенцијом Унеска¹³, представља саму срж етнокултурно дефинисаног идентитета – скуп симбола, веровања, ритуала и знања које заједнице, па и читави народи, доживљавају као кључне маркере идентитета и континуитета. Тај скуп, па и систем, преноси се с генерације на генерацију и непрекидно преосмишљава у интеракцији са животном средином, другим заједницама, државом, компанијама, цивилним друштвом итд. Ипак, истраживања показују да заједнице одликује једно заједничко својство – настојање да НКН, упркос његовом очигледно конструисаном карактеру, учине непроменљивим и постојаним, објективним обележјем културног идентитета и историјског континуитета. Због тога, оне настоје да у што већој мери задрже контролу над сопственим наслеђем односно над његовим очувањем

¹³ <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001325/132540e.pdf> (Article 2).

(истраживањем, заштитом и промоцијом). Како би то учиниле, оне наслеђе поверавају појединцима, институцијама или читавим научним дисциплинама (познатим као идентитетске науке) које имају за циљ да га учине реалним, аутентичним и на други начин непроменљивим, чак и када постоји свест да то чине само на основу конвенције и из интереса.

Управо због овог свог својства – могућности да представља идентитет, и да се на основу њега дефинише припадност односно неприпадање групи, па и читавом народу, НКН представља главну тачку спорења у мултиетничким државама и регионима. Попут нашег, и у многим другим регионима широм планете конфликти, чак и када је јасно да избијају из политичких односно економских разлога, образлажу се идентитетском аргументацијом – неко некоме наслеђе оспорава или присваја, што се обично сматра разлогом за нетрпељивост, повремене сукобе, па и рат. Јасно је да је НКН изузетно подложна политичкој инструментализацији, посебно у осетљивим контекстима мањинско-већинских односа, па се и сама заштита наслеђа, односно њен изостанак, посматрају као не само научно-стручно или политичко-економско већ и као безбедносно питање првог реда.

Препознајући значај културног наслеђа за изазивање сукоба, укључујући и ратне, међународна заједница, током последњих деценија, настоји да га трансформише у инструмент окончања истих тих сукоба. Успостављање мира и помирење, развој осећаја заједништва међу сукобљеним странама, започињање дијалога, све су то функције које се културном наслеђу придају у постконфликтним друштвима, по правилу мултиетничким. У овом инструменталном схватању наслеђа предњаче најзначајније међународне организације: Уједињене нације (посебно Унеско и Програм за развој), ОЕБС, Европска унија, Савет Европе, НАТО, Светска банка, Пакт за стабилност Југоисточне Европе и друге. У свом раду, оне посебан значај стављају на принципе значаја културног наслеђа за друштво и значаја друштвених мрежа за изградњу и одржавање мира у пост-трауматским контекстима.¹⁴ У таквом схватању, наслеђе односно његова заштита доживљавају се примарно ружичастим очима, у светлу улоге какву би могли да одиграју у окончању постојећих или превенцији будућих конфликта.

Интеграција заштите нематеријалног културног наслеђа у високу политику свој врхунац је доживела усвајањем три конвенције: Оквирне конвенције Савета Европе о значају културног наслеђа за друштво, Конвенције Унеска о заштити нематеријалног културног наслеђа и Конвенције Унеска о заштити и промоцији разноврсности културних израза¹⁵. Као и широм

¹⁴ <http://rm.coe.int/16806f6a03> <https://www.osce.org/mc/40881?download=true>; <https://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true>; <https://ich.unesco.org/doc/src/32121-EN.pdf>.

¹⁵ <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/faro-convention>; <https://en.unesco.org/creativity/convention>; <http://www.unesco.org/culture/ich/en/convention>.

планете, и у нашем региону је примена ове конвенције започета оптимистично, с идејом да допринесе третирању идентитета као инструмента мира и развоја а не дезинтеграције и рата, мада је показала многе слабости, занемарујући моћ наслеђа да дели и провоцира. Назовимо овај приступ „Наслеђе-за-мир и развој“. Оно што је за нашу расправу посебно релевантно јесте чињеница да се у овим конвенцијама посебан значај придаје основном предмету проучавања идентитетских наука – нематеријалним аспектима културе. То је релативна новина, имајући у виду да се наслеђе у мирнодопском кључу употребљава углавном у конфликтом разореним државама на чијој територији се налази монументално наслеђе од значаја за човечанство. У таквим ситуацијама, наслеђе се истражује, промовише и штити као мотивациони механизам и за грађане и за међународне актере, да се посвете достизању или очувању мира, као места дијалога, као места обећања и заклињања, и на друге начине који користе моћ културног наслеђа да изазове понос или страхопоштовање, али и да наговести економски опоравак (на пример кроз туризам).

Међу бројним политичким настојањима да се културно наслеђе стави у функцију помирења и развоја издвајају се:

- Оперативне смернице за имплементацију Унескове Конвенције за заштиту нематеријалног културног наслеђа из 2018. године (Смернице)¹⁶;
- Стратегија ЕУ Културно наслеђе за 21. век из 2017. године (Стратегија 21)¹⁷;
- Кључни документи ОЕБС који повезују идентитет и безбедност¹⁸,
- Ауторово настојање на употреби наслеђа при превенцији билатералне кондиционалности приступања Републике Србије ЕУ (Milenković and Milenković, 2013),
- Употреба културног наслеђа у програмима Светске банке.

Смернице имају за циљ пуно укључивање заједница, невладиних организација и других не-управних актера у процес заштите. Такође садржи критеријуме и дефинише процедуре за вишенационалне номинације елемената НКН и подстиче учешће стручњака и истраживачких институција при примени Конвенције. Промењена пет пута од 2008. године, она обухвата неке од научних критика изнетих у међувремену, посебно критика које су усмерене на популације које су искључене из процеса баштињења (као што су, по правилу, етноконфесионалне мањине). Његово последње поглавље „Чување нематеријалног културног наслеђа и одрживи развој на

¹⁶ <https://ich.unesco.org/en/directives>

¹⁷ <http://rm.coe.int/16806f6a03>

¹⁸ <https://www.osce.org/mc/40881?download=true;> [https://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true.](https://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true)

националном нивоу“ обухвата последње потпоглавље „Нематеријално културно наслеђе и мир“, које наглашава значај НКН за друштвену кохезију, превенцију и решавање спорова, обнову мира, са постизањем трајног мира као коначним циљем целокупне примене. Смернице су блиско повезане с Унесковим Водичем о пружању саветодавних услуга у коме се наводи: „... општа улога држава потписница и других актера у заштити НКН (као што су истраживачи и невладине организације) је да помогну заједницама у очувању њиховог НКН, било путем пружања конкретне практичне помоћи у очувању неког елемента или доприносом општијим мерама које стварају окружење које омогућава очување“. (стр. 4)

Стратегија 21 позива креаторе јавних политика, заинтересоване стране и грађане на сарадњу у решавању друштвених, развојних и изазова у вези са знањем. Друштвени изазови, између осталог, укључују „Живот у миру“, „Очување колективног памћења“, „Промовисање партиципативног управљања“ и „Промовисање инклузивног приступа наслеђу“. Последњи и овде најважнији обухвата неколико задатака који су директно релевантни за наше циљеве: С1 – „Подстицање укључивања грађана и локалних власти да капитализују сопствено свакодневно наслеђе“ (што је усмерено на сарадњу грађана са локалним властима и удружењима у процесима идентификације, тумачења, проучавања и промоције наслеђа); С3 – „Употребу наслеђа за утврђивање и преношење основних вредности Европе и европског друштва“ (с циљем да се помогне грађанима да виде даље од специфичних националних, регионалних или локалних одлика како би развили заједнички осећај припадности и историје у складу с основним европским вредностима); С4 – „Промоцију наслеђа као места сусрета и средства за међукултурни дијалог, мир и толеранцију“; С5 – „Процену постојећих пракси и процедура учешћа грађана“; С9 – „Подршку међугенерациским и међукултурним пројектима за промоцију наслеђа, између осталих задатака усмерених и на економски развој“. „Развојни изазов“ се односи и на истраживање а не само на заштиту наслеђа. „Изазов знања“ изричито захтева ближу међусекторску сарадњу и укључивање истраживачких и образовних пракси у очување друштвено релевантног наслеђа и обухвата „Подршку, јачање и промовисање међувладине сарадње“ и „Подстицање истраживања наслеђа“.

Као превасходно безбедносно оријентисана организација, ОЕБС културни идентитет сматра једним од фокуса своје делатности, будући да се осећај угроженог колективног идентитета сматра главним покретачем насиља, расизма, ксенофобије и екстремистичког понашања уопште. „Бечки закључни документ“ из 1989. захтева од држава учесница да обезбеде да мањине на њиховој територији „могу да одржавају и развијају своју културу у свим њеним аспектима, укључујући језик, књижевност и религију; и

да могу очувати своје културно-историјске споменике и предмете“ (CSCE, Concluding Document of the Vienna Meeting). „Документи из Копенхагена“ продубљују нагласак на значај признавања колективних/културних права као „битног фактора за мир, правду, стабилност и демократију у државама учесницама“, наводећи да државе учеснице признају „да је поштовање права припадника националних мањина као део универзално признатих људских права битан фактор за мир, правду, стабилност и демократију у државама учесницама” (30), које се обавезују да „успоставе и одрже неометане међусобне контакте унутар своје земље, као и прекограничне контакте са грађанима других држава са којима деле заједничко етничко или национално порекло, културно наслеђе или верска уверења“ (32.4) као и да „У контексту наставе историје и културе у образовним установама, воде рачуна о историји и култури националних мањина“ (34).

Конечно, доктрина Светске банке о управљању сукобима кроз развојну политику, постављена још пре четврт века,¹⁹ садржи опште стандарде међу којима су за нас најрелевантнији: „ЕЕС8: Културно наслеђе“²⁰ који дефинише наслеђе на основу његових друштвених функција: „ЕСС8 препознаје да културно наслеђе пружа континуитет између прошлости, садашњости и будућности у опипљивим и нематеријалним облицима. Људи се идентификују са културним наслеђем као одразом и изразом њихових вредности, веровања, знања и традиција које се стално развијају. Културно наслеђе, у многим манифестацијама, важно је као извор вредних научних и историјских информација, као економско и друштвено добро за развој и као саставни део културног идентитета и пракси народа. ЕСС8 такође дефинише укључивање заинтересованих страна: „У заинтересоване стране, према потреби, спадају: (а) стране обухваћене пројектом, укључујући појединце и заједнице у земљи који користе или су користили културно наслеђе у живом сећању; и (б) друге заинтересоване стране, које могу укључивати националне или локалне регулаторне органе којима је поверена заштита културног наслеђа и невладине организације и стручњаке за културно наслеђе, укључујући националне и међународне организације за културно наслеђе“.

„Наслеђе за мир и развој“ је парадигма која је показала извесне позитивне учинке у нашем региону, мада је отворило и низ проблема, попут расправе о етничкој или државној атрибуцији наслеђа, која нам доноси и највећи број примера нових конфликта отворених управо инструментом

¹⁹ <http://documents.worldbank.org/curated/en/410391468333060344/Conflict-and-reconstruction-roles-for-the-World-Bank>

²⁰ <http://documents.worldbank.org/curated/en/743151530217186766/ESF-Guidance-Note-8-Cultural-Heritage-English.pdf>

који је имао за циљ да их превенира (попут контраиндикованог лека)²¹. Данас смо сведоци реполитизације наслеђа и поновног наоружавања идентитета, што је процес у којем се више не користе само беседе националних радника већ и међународне конвенције чији је циљ био управо да спрече повратак у 1990-те године.²²

Критике постконфликтне заштите наслеђа: антиреализам и национализам

Доминантан приступ антрополошке теорије и критичких студија наслеђа самом наслеђу и његовој заштити је деконструктивистички и антиреалистички. Наслеђе се посматра као оквир за митологизацију прошлости доминантне (етничке, религијске, класне итд.) групе која на основу њега укључује, и што је важније, искључује оне који на основу не/припадања добијају или не добијају извесна политичка односно економска права. Управо због тога су поменуте конвенције, а посебно она најважнија, Унескова из 2003. године, дочекане са стрепњом у теоријски бескомпромисном делу академске заједнице. Ширум планете започете су интересантне и не само дидактички већ и политички и етички веома важне полемике о улози држава насупрот друштву у заштити наслеђа, положају мањина, улози академске заједнице али и тржишних механизма у овом процесу. У критици посебно предњаче антропологија и критичке студије наслеђа, које доследно указују на негативне аспекте третирања аналитичког појма као реалног феномена (слично полемикама о појму културе током претходних деценија). Анализе овог типа указују на то да је сам процес селекције наслеђа које ће бити заштићено политички чин, и да сви ми који наслеђе мапирамо, истражујемо, штитимо и промовишемо га не само да чинимо доступним, већ га кроз тај процес уобличавамо, осмишљавамо, или и буквално стварамо. Процес заштите наслеђа подразумева (намерну или спонтану) хомогенизацију људских популација, и већинских и мањинских, уз често противљење припадника и већине и мањине којима су они обичаји и веровања, који су изабрани као наслеђе, наметнути. Овај феномен посебно је опасан у друштвима у којима постоји наслеђе занемаривања па и затирања нечијег наслеђа. Многи аутори указују на парадоксалан аспект овог

---

²¹ <https://www.slobodnaevropa.org/a/bokeljska-mornarica-unesco/29135624.html>; <https://www.novosti.rs/vesti/naslovnareportaze/aktuelno.293.html:616144-Unesko-stiti>

²² Bräuchler and Naucke 2017; Giblin 2014; Kisić 2019; Kisić 2016; Kudumovic 2020; Little and Shackel 2014; Milenković 2019; Saldin and Forbes 2018; Stengård and Legnér 2017; Vrdoljak 2015; Walters, Lavin and Davis eds. 2017.

процеса, који понекад представља легалну, и државним и међународним правним и политичким инструментима легитимисану асимилацију.

Даље, и не мање битно, истраживачи указују на то да праксе заштите стандардизују наслеђе у нечију корист, али не само политичку односно економску, већ и идентитетску у ужем мислу – многе заједнице и појединци бивају остављени изван оквира који прописује традицију која се има следити. Вршећи симболичку репресију над појединцима и групама који не деле доминантан поглед на историју, традицију и наслеђе групе која је преузела процес баштињења, сам тај процес представља оквир у којем се потискују индивидуалне разлике и способност појединаца и група да креирају, осмишљавају, мењају или и одбаце културне праксе које су проглашене стандардним. У питању је, са становишта антрополошке теорије, грешка због које бруцош пада уводни колоквијум, када би уопште било речи о омашком прихваћеној лошој теорији. Ипак, истраживања указују на планску, свесну употребу механизма заштите наслеђа ради културне хомогенизације и асимилације, а који су иницијално имали за циљ да допринесу препознавању културне разноликости. Уместо да допринесе повећању разноликости културних израза, заштита наслеђа се често користи да елиминира непожељне културне праксе стварајући привид реалности и аутентичности.²³

За разлику од теоријске антиреалистичке критике заштите наслеђа, карактеристичне за „чисто“ академски одговор на изазове заштите, други тип критике самог појма културног наслеђа, како се користи у пројектима међународне пост-конфликтне стабилизације, карактеристичан је за националну хуманистику и доминантно је националистички. Обојен је идентитетским ексклузивизмом а испољен у теоријама интерпретативног суверенитета, које свој врхунац на пољу примене доживљавају у истовременој борби за специјалан статус националних наука и привилеговани статус српске културе.

Вредновање истраживања, истраживача и институција, као и употребе академског знања, под вишедеценијским је спором. Не мали број нас указује, некад и по цену неприлика које доноси супротстављање естаблишменту са судским епилозима, на пристрасност критеријума вредновања, неравномерност финансирања и симболичко понижавања ДХН, а идентитетских наука посебно, и у самим академским институцијама, и у

²³ Milenković 2016; Akagawa Smith eds. 2009; Ayhan 2014; Bendix et al. eds., 2013; Beresford 2012; Bortolotto 2010; Brumann and Berliner 2016; Ćuković 2019; De Cesari 2010; Eriksen 2001; Gavrilović 2011; Hafstein 2009; Jackson 2010; Kearney 2009; Klein 2014; Kurin 2007; Langfield, Logan and Nic Craith eds., 2009; Lixinski 2011; Logan 2009; Love 2013; Milenković 2020b; Mountcastle 2010; Nielsen 2011; Oldham and Frank 2008.

институцијама које регулишу и управљају академским сектором, као и у широј јавности. Системски се игнорише наше указивање на чињеницу да смо системски понижени путем дисквалификације наших резултата као неважних, да смо жртва мајоризације у телима која одлучују о критеријумима вредновања и другим релевантним питањима академског рада, а да се различитост нашег академског поља занемарује. У Србији је успостављена традиција небриге о друштвеним и културним питањима, а посебно о питањима идентитета. О томе се слажемо било да заштиту наслеђа критикујемо као исувише или премало национално обојену.²⁴

У недавном квалитативном истраживању, спроведеном међу истраживачима и професорима из наставно-научног поља друштвено-хуманистичких наука, проверавао сам повезаност изостанка укључености нашег академског поља, и посебно његовог хуманистичког и идентитетског крила, са проблемом изостанка смисленог и праведног вредновања наших истраживања (истраживача, па и целих институција)²⁵. Истраживање је показало да, према ставу који преовлађује међу колегама, наше дисциплине неће дати значајнији допринос реформским процесима, а посебно имплементацији стабилизационих механизма, осим уколико се њихов положај у ширем академском пољу не промени. Статус ДХН показао се као главна препрека укључивању већине ДХ поља, а посебно истраживача и наставника из хуманистичких дисциплина, у реформске процесе у којима су, номинално, позвани да учествују.²⁶

Међу бројним налазима који, узети заједно, показују изузетну информисаност, организованост и посвећеност колегиница и колега из нашег научног поља решавању проблема подзаступљености, понижености и ускраћености, истиче се онај који у везу доводи истовремено исправљање

---

²⁴ Недавна промена регулативе ипак побуђује извесну наду, в. „Правилник о категоризацији и рангирању научних часописа“ http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2021/01/Pravilnik-o-kategorizaciji-i-rangiranju-naucnih-casopisa-159_2020-115-1.pdf.

²⁵ Milenković 2020.

²⁶ Ни најновија стратегија научног и технолошког развоја Републике Србије 2021–2025. године „Моћ знања“ не игнорише постојање ДХН: „Управо област друштвено-хуманистичких наука, са својим посебностима, има капацитет да спроводи истраживања у области јавних политика, образовања, друштвених и културних иновација, људских и мањинских права, као и истраживања која воде бољем разумевању и решавању културних, друштвених и економских питања и изазова, развоју и унапређивању образовања и система образовања, те развоју критичког мишљења и других цивилизацијских стандарда у српском друштву.“ (М 2.4), <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2021/10/1/reg>

историјских неправди према идентитету и идентитетским наукама. Истраживање проблема вредновања у корелацији са проблемом статуса ДХ поља, даље, показује да усредсређивање на метрику неизбежно „губи“ све оно што се суштински вреднује у ДХН, чинећи само мерење учинка ових дисциплина „застарелим“ или небитним за друштво. Квантификација истраживачких резултата, тако, није само неприкладна као метод, већ производи и друштвене последице – и по ДХ научнике и по само друштво, којем ускраћује резултате њиховог рада. Дакле, она је и друштвено штетна.

Међутим, наш утицај на друштво се сматра превазиђеним због тога што је тип знања које производимо изгубио ореол друштвеног значаја. Ако се окренемо глобалним променама у перцепцији наших дисциплина од стране институција и организација које руководе политиком знања, можемо да видимо да се у најновијој варијанти заговарања значаја ДХН за друштво – а посебно хуманистике – истиче управо њихова инструментална улога. Током последњих деценија је дошло до значајног напретка у начину на који научна политика, и с њом повезане политике мира и развоја, перципирају друштвено-хуманистичке науке. Када укрстимо претходно сумиране резултате са савременим променама у европској, па и глобалној политици знања, постаје јасно да је игнорисање или и стратешко подјармљивање ДХН у Србији у потпуној супротности с трендом интеграције ДХН у јавне политике у европском јавнополитичком контексту. Ипак, оно што ми можемо, а сматрам и да треба да учинимо јесте да престанемо да очекујемо да ће промена регулативе и изједначавање нашег научног поља с онима која су доминантна, бити довољни. Оно што такође треба да предузмемо јесте да се придружимо великом мирнодопском пројекту Унеска и других кључних међународних организација који истовремено омогућава да остваримо и професионалне и друштвене циљеве наших дисциплина (упор. Milenković 2016).

Они који су незадовољни исходом распада Југославије и чињеницом да у многим њеним бившим федералним јединицама живе Срби чије наслеђе Република Србија нема надлежност да штити, не само да оспоравају међународни поредак заштите културног наслеђа, већ и умањују могућност да српско наслеђе на територијама новонасталих односно обновљених држава буде заштићено. Као да, у овом типу критике, преовладава становниште попут тога „ако га ми не можемо штити, нећемо дозволити ни другима да то чине“. Противљењем и помисли на то да ће неко други штитити наше наслеђе, као да га се заувек одричемо, барем када је реч о људима за које је оно живо и важно. Тиме наслеђе претварамо у апстрактни феномен који је изгубљен, оспорен, уништен (у зависности од нивоа острашћености). А управо на тај начин ми искључујемо српске заједнице у осталим бившим федералним јединицама из међународног надзора над наслеђем, уместо да тај надзор мудро употребимо ради остваривања кључних циљева идентитетских наука.

Ка промени положаја ДХН путем преосмишљавања њиховог утицаја

Последње деценије обележио је напредак у перцепцији друштвено-хуманистичког научног поља, које се ни у најригиднијим актима више не третира као назадни „вишак“ или „реп“ који се мора унапредити, већ као значајан аспект уклапања државне и националне политике у међународну политику пост-конфликтне стабилизације. Савремене промене како у европској тако и у домаћој научној политици сведоче о томе и оне су подробно анализирани на другом месту (Milenković 2020). Ипак, оно што ми треба да учинимо јесте да престанемо да очекујемо да је промена регулативе и изједначавање нашег научног поља с онима која су доминантна бити довољно. Оно што такође треба да предуземо јесте да размотримо према којим све друштвеним актерима, и на који начин, подижемо бедеме, уместо да пружамо руку. Унапређење положаја ДХН не мора се градити на ексклузивизму који би био утемељен било теоријском било идентитетском аргументацијом. Штавише, досадашњи покушаји да се статус доведе у везу са функцијом која би испуњавала неки партикуларни интерес – институционални или национални – нису дале довољне резултате.

У теоријском смислу, антиреалистичка критика наслеђа као инструмента политичке доминације и контроле остаје дисциплинарно парохижална и њоме можемо да се дичимо на конференцијама посвећеним савременим истраживањима у антропологији и критичким студијама наслеђа, али не показује резултате када је у питању остваривање циљева с којима је таква критика и започета. Ни носиоци наслеђа, ни доносиоци политичких одлука, ни медијски креатори јавног мњења не разумеју, не прихватају, нити могу да употребе нашу стандардну, школску деконструкцију. Носиоци наслеђа је чак доживљавају и као увредљиву. У свим поменутих случајевима, теоријска антиреалистичка деконструкција показује се као дидактички корисна али друштвено неучинковита. Иако је ова врста критике дисциплинарно доминантна, на нивоу академске политичке коректности, она не обећава да може да допринесе остварењу циљева – успостављању мира и помирења међу заједницама које су конфликт градиле на идентитетским основама. Одбијање поштовања реалности која одудара од теорије онемогућава да теорија оствари своје циљеве. Иако је јасно да, са научне тачке гледишта, наслеђе јесте конструкт изузетно подложен политичкој инструментализацији, наше поље одликује проблем немогућности па и штетности комуницирања научних налаза ширем окружењу. Наши научни налази, поједностављено, морају бити „жртвовани“ на плану примене. На том плану, носиоци наслеђа посебно негативно коментаришу наше анализе, које су у друштвено-хуманистичкој учионици (или на конференцији) стандард.

Ни други тип критике, националистичко одбијање уплива у интерпретативни суверенитет утемељен на прожимању идентитета и сазнања, не обећава ништа осим останка у парохилалној самодовољности. Одбијање да прихватимо чињеницу да и Унеско и Савет Европе и ЕУ и друге међународне организације и агенције не могу надлежности за заштиту наслеђа да повере не-државним, а камоли антидржавним актерима, будући да су и саме заједнице држава а не народа, кошта нас укључивања у процесе који би управо припадницима мањинских народа у грађанским или туђим националним државама (на пример, српског народа у бившим југословенским републикама) омогућили остваривање права на културну посебност. Одбијање поштовања правила међународне заједнице која одударају од, у нашем пољу преовлађујуће, политике знања – сопственог пута/етнокултурне самодовољности – онемогућава да нација оствари своје интересе.

Ни антиреализам ни национализам не могу да допринесу остваривању основног циља постконфликтне стабилизације – укључивању свих заинтересованих страна у процес успостављања мира и помирења с циљем развоја. Негирати заинтересованим странама реалност њихових веровања, смисленост њихових ритуала и говорити им да оно што доживљавају као срж сопственог идентитета представља пуки конструкт који служи политичкој инструментализацији, или онемогућавати демократски изабраним институцијама да функционишу на одређеним територијама зато што не признајемо чињеницу да су за заштиту наслеђа надлежне државе а не паравојне формације, чиниле их пушке или речи – све то заједно значи поново пропустити прилику да се договарамо и сарађујемо, уз ризик од изазивања нових на идентитету заснованих сукоба. Зато имамо дужност, не само према свом дисциплинарном подмлатку, већ и према себи, својим породицама и свима које познајемо, не познајемо, или ће тек бити рођени, да антиреализам и национализам, посебно ако у њих стварно верујемо, ставимо у други план. И отворимо простор за примену механизма којима се сами, било из теоријских било из идеолошких разлога, противимо на штету и својих дисциплина и наслеђа које проучавамо и у чијој заштити учествујемо. (Milenković, Pišev i Ćuković 2021) На том путу, можда приметимо и да ће већина онога на шта се жалимо полако губити на значају – колеге из других научних поља ће нас поштовати као оне који више нису „против света“, колеге из интернационалног академског окружења поштоваће настојање да идентитетске науке не оспоре права на интерпретативни суверенитет интелектуалцима других нација, доносиоци политичких одлука ће у нашем деловању пронаћи упориште за уклапање у међународне развојне токове, а сами носиоци наслеђа – наши проучавани, укључујући и наше суграђане и сународнике – осећај признања, кључан аспект дерадикализације, посебно важан у временима у којима, као вулнерабилна група, и сами повремено испољавамо одлике екстремизма.

Литература

- Akagawa, Natsuko and Laurajane Smith eds. 2009. *Safeguarding Intangible Heritage: Practices and Politics*. London and New York: Routledge.
- Ayhan, Bakar. 2014. “Whose Tradition, Whose Identity? The politics of constructing “Ne-vruz” as intangible heritage in Turkey.” *European Journal of Turkish Studies* 19: 1–24
- Bendix, Regina F. et al. (eds.). 2013. *Heritage Regimes and the State* (Göttingen Studies in Cultural Property). Göttingen: Universitätsverlag.
- Beresford, Alexander. 2012. “The politics of regenerative nationalism in South Africa.” *Journal of Southern African Studies* 38(4): 863–884
- Bortolotto, Chiara. 2010. “Globalising intangible cultural heritage? Between international arenas and local appropriations.” In: Labadi, Sophia and Collin Long eds. *Heritage and Globalisation*, 97–114. London: Routledge.
- Bräuchler, Birgit. 2018. “The cultural turn in peace research: prospects and challenges.” *Peacebuilding* 6(1): 17–33.
- Brumann, Christoph and Berliner, David. 2016. “UNESCO World Heritage – Grounded.” In *World Heritage on the Ground: Ethnographic Perspectives*, edited by Brumann and Berliner eds. (EASA Series, 28), 1–34. Oxford: Berghahn Books.
- Ćuković, Jelena. 2019. *Nematerijalno kulturno nasleđe iz antropološke perspektive: reprezentativnost, selektivnost i instrumentalizacija*. Beograd: Filozofski fakultet i Dosije Studio.
- Ćuković, Jelena i Miloš Milenković. 2020. “Mogućnosti i prepreke za kreiranje Inkluzivnog registra nematerijalnog kulturnog nasleđa AP Vojvodine – antropološka analiza.” *Etnoantropološki problemi* 15(1): 313–332.
- De Cesari, Chiara. 2010. “Creative Heritage: Palestinian Heritage NGOs and Defiant Arts of Government.” *American Anthropologist* 112(4): 625–637
- Eriksen, Thomas H. 2001. “Between Universalism and Relativism: A Critique of the UNESCO Concept of Culture.” In *Culture and Rights: Anthropological Perspectives*, edited by Jane Cowan et. al., 127–148.
- Gavrilović, Ljiljana. 2011. “Potraga za osobenošću – izazovi i dileme unutar koncepta očuvanja i reprezentovanja nematerijalnog kulturnog nasleđa.” *Etnoantropološki problemi* 6(1): 221–234
- Giblin, John D. 2014. “Post-conflict heritage: symbolic healing and cultural renewal.” *International Journal of Heritage Studies* 20(5): 500–518
- Hafstein, Valdemar T. 2009. “Intangible heritage as a list: from masterpieces to representation.” In *Intangible Heritage*, edited by Smith, Laurajane and Natsuko Akagawa, 93–111. London: Routledge.
- Jackson, Antoinette. 2010. “Changing Ideas about Heritage and Heritage Management in Historically Segregated Communities.” *Transforming Anthropology* 18 (1): 80–92.
- Kearney, Amanda. 2009. “Intangible Cultural Heritage: Global Awareness and Local Interest.” In *Intangible Heritage*, edited by Smith, Laurajane and Natsuko Akagawa eds., 209–226. London: Routledge.
- Kisić, Višnja. 2016. *Governing heritage dissonance: promises and realities of selected cultural policies*. Amsterdam: European Cultural Foundation.
- Kisić, Višnja. 2019. “Reconciliation through cultural heritage in the post-Yugoslav space: an apolitical endeavour,” In *The cultural turn in international aid: impacts and*

- challenges for heritage and the creative industries*, edited by S. Labadi, 173–191. New York and London: Routledge.
- Klein, Barbro. 2014. “Cultural heritage, human rights, and reform ideologies: the case of Swedish folklife research”. In *Cultural heritage in transit: intangible rights as human rights*, edited by D. Kapshan, 113–124. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Kudumovic, Lana. 2020. “The experience of post-war reconstruction: the case of built heritage in Bosnia”. *Open House International* 45(3): 231–248.
- Kurin, Richard. 2007. “Safeguarding Intangible Cultural Heritage: Key Factors in Implementing the 2003 Convention.” *International Journal of Intangible Heritage* 2: 10–20.
- Langfield, Michele, William Logan and Mairead Nic Craith eds. 2009. *Cultural diversity, heritage and human rights*. New York and London: Routledge.
- Little, Barbara and Paul Shackel. 2014. *Archaeology, heritage, and civic engagement: working toward the public good*. Walnut Creek: Left Coast Press.
- Lixinski, Lucas. 2011. “Selecting heritage: the interplay of art, politics and identity”. *European Journal of International Law* 22(1): 81–100.
- Logan, William. 2009. “Playing the devil’s advocate: protecting intangible cultural heritage and the infringement of human rights”. *Historic Environment* 22(3): 14–18.
- Love, Bridget. 2013. “Treasure hunts in rural Japan: place making at the limits of sustainability.” *American Anthropologist* n. s. 115(1): 112–124.
- Milenković, Marko, Milan Antonijević i Jovana Spremo. 2019. “Inkluzivni pristup zaštiti manjinskog nematerijalnog kulturnog nasleđa u Srbiji iz perspektive standarda ljudskih prava.” *Etnoantropološki problemi* n.s. 14(2): 715–731.
- Milenković, Miloš. 2016. *Povratak nasleđu: Oglad iz primenjene humanistike*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju i Dosije studio.
- Milenković, Miloš. 2019. “Inclusive Intangible Cultural Heritage Protection as an Instrument for the Prevention of Identity-Based Conflicts: The Case of Serbia”. In *Extremism and Violent Extremism in Serbia: 21st Century Manifestations of an Historical Challenge* (Balkan Politics and Societies Series), edited by Valery Perry, 339–374. Stuttgart and Hannover: Columbia University/Ibidem Press.
- Milenković, Miloš, Marko Pišev, and Jelena Ćuković. 2021. “O povezanosti zaštite manjinskog nematerijalnog kulturnog nasleđa i vrednovanja društveno-humanističkih nauka u Republici Srbiji”. *Etnoantropološki problemi* 16(2): 375–390.
- Milenković, Miloš and Marko Milenković. 2013. “Serbia and the European Union. Is the ‘Culturalisation’ of Accession Criteria on the Way?” In *EU Enlargement: Current Challenges and Strategic Choices* (Europe plurielle/Multiple Europes, Vol. 50), edited by Finn Laursen, 153–174. Bruxelles: Verlagsgruppe.
- Mountcastle, Amy. 2010. “Safeguarding intangible cultural heritage and the inevitability of loss: a Tibetan example.” *Studia ethnologica Croatica* 22: 339–59.
- Nielsen, Bjarke. 2011. “UNESCO and the ‘right’ kind of culture: bureaucratic production and articulation.” *Critique of Anthropology* 31(4): 273–92.
- Oldham, Paul and Miriam A. Frank 2008. “We the peoples...’ The United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples.” *Anthropology Today* 24(2): 5–9.
- Saldin, Melathi and Catherine Forbes 2018. “The role of cultural heritage in building peace and reconciliation: conflict, disaster and the future of heritage.” *Historic Environment* 30 (3): 76–83.

- Stengård, Malin, and Mattias Legnér 2019. “Funder and facilitator: Swedish development aid aimed at cultural heritage in Bosnia and Herzegovina 1995–2008.” *International Journal of Cultural Policy* 25 (7): 858–870.
- Vrdoljak, Ana F. 2015. “Challenges for international cultural heritage law.” In *A companion to heritage studies*, edited by W. Logan, M. Nic Craith and U. Krockel, 541–556. New York: J Wiley and Sons.
- Walters, Diana, Daniel Laven and Peter Davis eds. 2017. *Heritage and Peacebuilding*. Woodbridge: Boydell and Brewer.

Miloš Milenković

Department of Ethnology and Anthropology,
Faculty of Philosophy, University of Belgrade

*“Heritage-for-Peace and Development”:
An Opportunity Not to be Missed*

The dominant approach of the international community to the subject of our research and teaching is to instrumentalise cultural heritage safeguarding within stabilisation and development programs in post-conflict regions. Since the turn of the Millennium, cultural heritage safeguarding has been among the crucial instruments used by the international community, especially in post-conflict regions, for: reconciliation and peace building; development of a common sense of belonging; promoting mutually respectful dialogue in culturally complex societies. Many international organizations, such as the UN, the OSCE High Commissioner on National Minorities, NATO, the Stability Pact for South Eastern Europe, the World Bank, the United Nations Development Program, the Council of Europe, and the EU, promote the management of ethno-political conflicts as their priority. Their agendas follow the principles of a) the overall relevance of cultural heritage for society and b) the importance of social networks for peace-building and peacekeeping in post-traumatic contexts. Instead of opposing this peace and development oriented paradigm from either anti-realist or nationalist perspective, we can recognize it, apply it and use it to improve the social status of social sciences and humanities in Serbia. Anthropological and critical heritage studies-based criticism of UNESCO-driven, state-governed ICH safeguarding fails to comprehend that standard academic constructivist analyses of a community’s key symbols of identity are offensive from the native’s point of view. Our typical analyses unwittingly confuse, annoy or even insult a great majority of the wider public who view/perceive collective identity as something given, inherited and real analogously to the objects and processes of the physical world. Consequently, our theoretical work counterindicates both peacekeeping, stability-building efforts by the international community in post-conflict regions and the goals of critical social science (which it nominally represents). Hence, a

novel approach is required, one prioritising heritage stakeholder inclusion (and not our theoretical or ethnoreligious commitments). It is precisely the studies of nationalism and its consequences which forbid us to think of heritage as something useful, a counter-intuitive method for achieving fundamental anthropological goals. As communities regularly perceive their identities as objective and real, and see a critical social theory approach to their customs and traditions as confusing, non-academic, illegitimate or even offensive, I here propose a shift from constructionist criticism, standard in anthropology, to realist instrumentalism, typical of ethnology, in order to boost ICH safeguarding potential for achievement of both social and disciplinary-specific goals.

Key words: cultural heritage, peace and reconciliation, antirealism, nationalism, social sciences and humanities – social impact

*« Le patrimoine pour la paix et le développement » –
une occasion qu'il ne faut pas manquer*

L'utilisation de la protection du patrimoine culturel dans les programmes de stabilisation et du développement post-conflit est l'approche dominante de la communauté internationale de ce qui constitue la thématique principale de nos recherches et de notre enseignement. Au lieu de nous opposer à elle, d'un point de vue antiréaliste ou nationaliste, il est plus judicieux de la reconnaître, l'appliquer et l'utiliser pour améliorer la condition des sciences humaines et sociales dans notre pays et notre société. Nos analyses théoriques standard de l'instrumentalisation du patrimoine, qui démasquent son caractère construit et ses fonctions politiques, irritent et même offensent presque toutes les parties intéressées en dehors de nous-mêmes. Le public perçoit le patrimoine – l'essence de l'identité collective, comme réel, donné, préexistant, comme le milieu naturel. Si nous souhaitons réaliser les objectifs de l'anthropologie, et plus largement des sciences humaines et sociales, il est temps de nous réconcilier avec le paradigme même de réconciliation et d'arrêter de produire de la théorie contre-indiquée pour les objectifs de la discipline. Cela parce que les objectifs de l'anthropologie sont déjà incorporés dans l'utilisation de l'ethnologie et de la protection du patrimoine culturel de la part de la communauté internationale (seulement nous ne le faisons pas ou mettons du temps pour le reconnaître).

Mots clés: patrimoine culturel, paix et réconciliation, antiréalisme, nationalisme, sciences humaines et sociales – influence sociale

Primljeno / Received: 4.10.2021

Prihváčeno / Accepted for publication: 14.10.2021